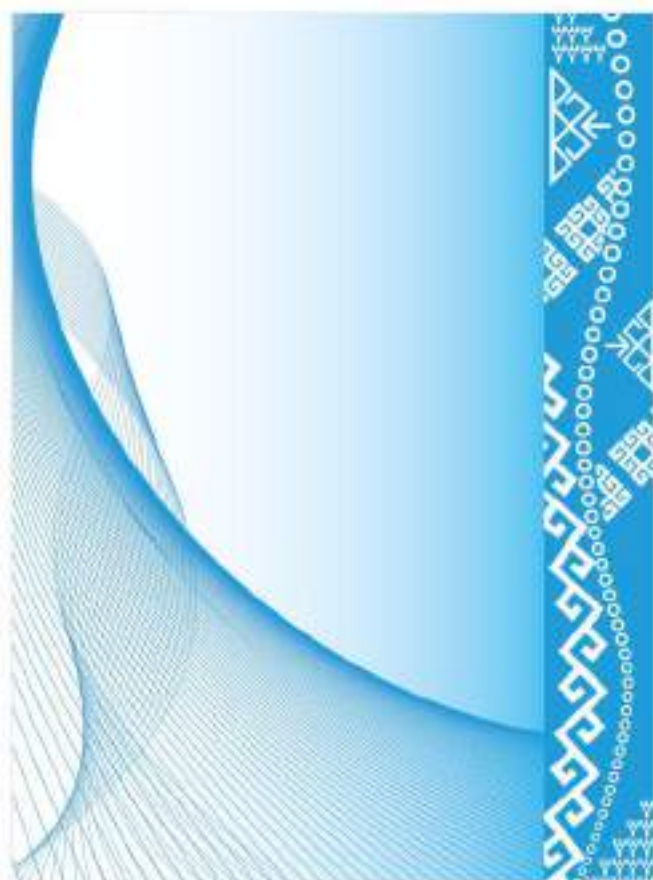

МАЗМУН

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

- Raximova N.** Xorijiy tilni o'qitish sharoitida bo'lajak tibbiyot mutaxassislarining umummadaniy kompetensiyasini rivojlantirishning ahamiyati
Atamuratov R. Raqamli transformatsiya - ta'lim samaradorligining asosi
Norov N. Husayn Voiz Koshifiyning axloqiy qarashlarida adolat kategoriyasi
No'monxonova M. Axborot texnologiyalari va bo'lajak tilshunoslarning kommunikativ kompetensiyalari metodikasini rivojlantirishi va hozirgi holati
Суюнов Б.Т. Тезаурус – лингвистик тараққиёт омили
Shofqorov A.M. Hamid Olimjonning takrordan foydalanish mahoratiga doir
Fayzimatova N. Kinship terms and teknonymy
Nazarova R. Effectiveness of teaching through riddle
Nishonova Sh. The role of gestures in effective communication

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

- Tillegenov A.T.** Yoshlarda milliy g'oyani shakllantirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanishning metod va vositalari
Xalilov F. Ta'lim tizimida testologik texnologiyalardan foydalanishning pedagogik mazmuni
Rasulova G. Adabiy ta'limida o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishning ilmiy-nazariy asoslarini takomillashtirish
Baisov A. Umumta'lim maktablarida ingliz tilini o'qitish muammolari
Mirsultanov I.M., Xasanov A.R. O'qituvchilik kasbida barqarorlikni shakllantirish muammosining mavjud holati
Umarova G. Integrativ yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etishning pedagogik zarurati
Jo'raev Yu.K. Pedagogik oliy ta'lim muassasalarida elektrotexnika fanini o'qitishda ta'lim usullaridan amaliy foydalanish yo'llari
Yo'ldosheva D. Kreativlikni rivojlantirish muammosiga doir xorijiy tadqiqotlarning retrospektiv tahlili
Tojiboyev J. Kreativ yondashuv asosida talabalarning badiiy-estetik kompetentligini rivojlantirish mazmunini belgilashning pedagogik talablari
Siddiqov B. O'quvchilarning aksiologik kompetentligini rivojlantirish tushunchasi va tahlili
Mexmonaliyev Sh.N. Husayn Voiz Koshifiy ijodida axloqiy tarbiya masalalarining yoritilishi
Muminova D. Oliy ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari
Axmedov B.A. Muammoli ta'limda suqrotona yondashuv metodikasi
Bobomurodova L.E. Talabalarning kasbiy-metodik ijodkorligini rivojlantirish
Abdusattorov A., O'rinova N. O'zbek xalq cholg'ulari orkestiri vositasida bo'lajak musiqa fani o'qituvchisining ijodiy kompetentligini rivojlantirish metodlari
Aliyeva M. Pedagogik amaliyot jarayonida bo'lajak biologiya o'qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashirish
Ражабов Х. Рақамли таълим муҳитида бўлажак кимё ўқитувчилари ахборот-методик компетенциясини такомиллаштириш муаммоси
Saydullayeva A. Ta'limda gender madaniyatni rivojlantirishda ijtimoiylashuv jarayonining pedagogik-psixologik ahamiyati
Mamayusupov J. Analitik tafakkurni rivojlantirishda pedagogning intellektual faolligi va uning o'ziga xos xususiyatlari
Toshaliyev D. Milliy musiqiy meros va unga o'quvchilarda aksiologik munosabatni shakllantirishning ijtimoiy ahamiyati va tarbiyaviy xususiyatlari
Shermatova Y.S. Biologiya fanini o'qitishda zamonaviy metodlar

Мазкур мақолада, тезаурус ва унинг турлари, шунингдек лугатчиликка компьютер технологияларини татбиқ этиш хусусида фикр-мулоҳаза юритилган. Муаллиф мавзунинг ёритишда ўзбек ва рус тилидаги илмий манбалар ҳамда турли хилдаги лугатлар ва илмий тадқиқот натижаларидан мақсадли фойдаланган. Ўрни билан маълум тушунча ва ҳодисаларни тадқиқловчи мисоллар ва далилларга мурожаат қилиб, мавзу юзасидан тегишли илмий ҳулосалар чиқарган ҳамда амалий тавсиялар берган.

Айниқса, мақолада тезаурус тушунчасининг бошқа лугат турларидан фарқлаб олишга алоҳида эътибор қaratилган. Бу эса унинг илмий-назарий ва амалий аҳамиятини оширишга хизмат қилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается тезаурус и его виды, а также применение компьютерных технологий к словарю. Для освещения темы автор целенаправленно использовал научные источники на узбекском и русском языках, а также различные словари и научные исследования. Вместо этого, ссылаясь на примеры и доказательства, подтверждающие те или иные концепции и события, он делал соответствующие научные выводы и давал практические рекомендации.

В частности, в статье акцентируется внимание на отличии понятия тезаурус от других типов словарей. Это служит повышению ее научно-теоретической и практической значимости.

SUMMARY

This article discusses the thesaurus and its types, as well as the application of computer technology to the dictionary. To cover the topic, the author purposefully used scientific sources in Uzbek and Russian, as well as various dictionaries and scientific studies. Instead, by citing examples and evidence supporting certain concepts and events, he drew appropriate scientific conclusions and made practical recommendations.

In particular, the article focuses on the difference between the concept of a thesaurus and other types of dictionaries. This serves to increase its scientific, theoretical and practical significance.

HAMID OLIMJONNING TAKRORDAN FOYDALANISH MAHORATIGA DOIR

Shofqorov A.M.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tilshunosligi kafedrasini
mudiri, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Tayanch so'zlar: takror, fonetik takror, grammatik takror, leksik takror, mukarrar, badiiy takror, stilistika, stilistik xususiyatlar.

Ключевые слова: повтор, фонетический повтор, грамматический повтор, лексический повтор, "мукаррар", художественный повтор, стилистика, стилистические особенности.

Key words: repetition, phonetic repetition, grammatical repetition, lexical repetition, "mukarrar", artistic repetition, stylistics, stylistic features.

Badiiy adabiyotda, badiiy tasvirda ifoda vositalari badiiylilikni ta'minlovchi asosiy mezon hisoblanadi. Ayniqsa, she'riyatda bu muhim hisoblanadi. Badiiy asarda qo'llangan til birliklari boshqa uslublardagiga nisbatan uslubiy vazifa bajarishi, emotsional-ekspressivlik vazifasining yuqoriligi bilan farqlanib turadi. Bu badiiy asar matnidagi badiiy tasviriy vositalarning o'ziga xos semantik-stilistik xususiyatlarini keltirib chiqaradi. Shunday ifoda vositalaridan biri takrordir.

Takrorning barcha turlari, ko'rinishlari singari leksik takrorlar ham o'z ifoda shakliga va tasvir usuliga ega. Badiiy matnda, xususan, poetik nutqda leksik birliklar turli shakllarda namoyon bo'ladi va fikr talabiga ko'ra xilma-xil vazifalarni ado etadi.

Mukarrar badiiy san'atlarning takror usullaridan biri bo'lib, bunda takroriy so'zning qaytarilishi kuzatiladi. "Mukarrar so'zi qayta-qayta, ust-ustiga ma'nolarini ifodalaydi. Shu nom bilan ataluvchi lafziy san'at esa baytning har ikki misrasida juft so'z qo'llashni nazarda tutadi". [1; 100]. Bu haqda Atoullloh Husayniy shunday yozadi: "Rashid-i Vatvot depturkim, shuaro mukarrar deb andoq she'rni ayturlarkim, bir baytta bir lafzni keltirurlar va o'zga baytta aning ta'sirida o'shul lafzni yana keltirurlar...". [2; 174].

Shunday qilib, mukarrar takroriy soʻzning misra, bayt yoki bandda takrorlanishidir. Maʼlumki, juft va takroriy soʻzlar alohida-alohida, farqli tushunchalardir. Juft soʻz bir turkumga oid ikki soʻzning birikishidan hosil boʻladi. Takroriy soʻzlar esa bir soʻzning takror qoʻllanishi natijasida yuzaga keladi. Bunda qoʻllangan takroriy soʻz shu misraning oʻzida, bayt yoki bandda takrorlanishi mumkin. Shuningdek, misra, bayt, bandda ikki xil shakldagi takroriy soʻz qoʻllanishi ham mukarrar takrorini yuzaga keltiradi. Zero, badiiy asardagi har qanday takror maʼlum maqsadda qoʻllanib, uslubiy vazifa bajarishga xizmat qiladi. Aks holda u badiiylilikni taʼminlamaydi. Aslida soʻzning odatdagi har qanday uslubda takroriy qoʻllanishida ham oddiy takror qoʻllanishidan farqli tomonlar mavjud boʻladi. “Takroriy soʻz deganda har qanday soʻzning oddiy takrori emas, balki bir soʻzning takror holda qoʻllanishi bilan shu soʻzning leksik maʼnosidan tashqari maʼlum grammatik maʼnolar (koʻplik, davomiylik kabi maʼnolar) ifodalovchi, leksik va grammatik jihatdan bir butunlikni tashkil qiluvchi takrorlar tushuniladi”. [3; 88]

Mumtoz adabiyotimizda, shuningdek, hozirgi zamon oʻzbek adabiyotida mukarrar takrorining turli xil shakllarini uchratamiz. Bu takrorning Hamid Olimjon sheʼriyatida oʻziga xos shaklda namoyon boʻlgan holatlari uchraydi. Shoir sheʼriyatidagi bunday takrorlarni qaytarilish oʻrniga koʻra ikki guruhga ajratish mumkin: bir misrada va misralararo qoʻllangan takrorlar.

1. Hamid Olimjon sheʼriyatida takroriy soʻzlar bir misrada birdan ortiq qoʻllanib, uslubiy vazifa bajarib kelgan. Bunda maʼlum bir misrada takroriy soʻzlar yonma-yon qoʻllanishi yoki misraning turli oʻrinlarida takror kelishi mumkin. Shoirning “Yodgorlik”, “Yil boshi orzulari”, “Askarday”, “Yorti asr qoʻshiqlaridan” kabi sheʼrlarida misradagi takroriy soʻzlar yonma-yon qoʻllangan boʻlsa, “Choʻl kechasi”, “Qush” kabi sheʼrlarida misraning turli oʻrinlarida takroriy soʻzlar qoʻllangan. Jumladan, “Yil boshi orzulari” sheʼrida qoʻllangan takroriy soʻzlar koʻplikni bildirishi bilan birga maʼnoni kuchaytirishga, uni boʻrttirishga, ushbu misraning kuchliroq ohang bilan aytilishiga xizmat qilgan:

*Mardlar singari, Jambil
Tomonga boshlab yoʻl
Toʻp boʻshatib joʻnadi.
Yoʻlma-yoʻl va koʻlma-koʻl
Manzillarda tunadi.
Yana turib joʻnadi.*

[5; 127]

Bandda “yoʻlma-yoʻl”, “qoʻlma-qoʻl” soʻzlarining takror qoʻllanilishi mavjud. Bu takror misra doirasida yuzaga kelgan. Dastlabki “yoʻlma-yoʻl” soʻzida yoʻl-yoʻlakay, maʼlum bir harakat mobaynida maʼnosini ifodalagan boʻlsa, takror qoʻllangan “qoʻlma-qoʻl” takroriy soʻzida maʼno kengaytirilgan. Ular birgalikda maʼnoni kuchaytirgan.

Hamid Olimjon sheʼriyatida mukarrar takrori, asosan, bayt va band doirasida koʻproq kuzatilgan. “Tayyor traktor”, “Soʻngra kular” kabi sheʼrlarida, “Semrug”, “Zaynab va Omon” dostonlarida bayt doirasidagi takrorlar mavjud boʻlsa; “Kech nashʼasi”, “Kuz qoʻyniga kirganda” sheʼrlarida, “Oygul bilan Baxtiyor” dostonida band doirasidagi takrorlar kuzatiladi. Har ikkala holatda ham takroriy soʻzlarning uslubiy vazifasi band asosida kelib chiqadi. Shoir sheʼriyatida bandlar asosan toʻrt misradan iborat.

2. Hamid Olimjon sheʼriyatida mukarrar sanʼatining bayt doirasidagi takrori quyidagicha koʻrinishga ega.

a) Birinchi misra boshida kelgan takroriy soʻz ikkinchi misra boshida takror keladi yoki ikkinchi misra boshida boshqa shakldagi takroriy soʻz qoʻllaniladi.

*Yana yurdi biroz,
Oxir dev chiqdi peshvoz.
Sekin-sekin yurardi,
Qah-qah urib turardi.*

[5; 187.]

Ushbu bandning uchinchi va toʻrtinchi misralarida takroriy soʻzlar – “sekin-sekin, qah-qah” qoʻllanilib, muqarrarni yuzaga keltirgan. Banddagi takror holatni taʼkidlashga xizmat qilgan

va uning ketma-ketligini ifoda qilyapdi. "Tayyor traktor!" she'ring quyidagi bandida ham takroriy so'zning shunday uslubiy vazifada kelganini ko'ramiz.

*Tiqir-tiqir kechayotir yuk vagonlari,
Tiqr-tiqir kechayotir uzun o'q kabi,
Parovozning o'qiday yongan laxcha ko'zlari.* [4; 130.]

b) birinchi misra boshida va ikkinchi misra o'rtasida takroriy so'zlar qo'llanadi.

*Tiqir-tiqir kechayotir yuk vagonlari,
Kechayotir tiqr-tiqir uzun o'q kabi,
Parovozning yozib qo'ygan o't ko'zlariga:
Qat'iy yilning ko'klamiga tayyor traktor!!!* [4; 129]

Bandda "tiqr-tiqir" takroriy so'zining takror qo'llanilishi ma'noni kuchaytirishga xizmat qilgan. Kitobxon diqqatini jalb etgan. Mukarrar takrori bilan tardu aks takrori bir-biriga bog'liq holda uslubiy vazifa bajargan.

c) Banddagi ketma-ket ikkita misraning o'rta qismida takroriy so'zlar qo'llaniladi.

*Hali qancha-qancha malomat;
Hali qancha-qancha hasratlar
Yosh qalbinga bo'lurlar mehmon.
Hali qancha qayg'ular, dardlar,
Hiddat bilan so'zon qilur jon.* [5; 138.]

Yoki:

*Har kichik parchalarda birlashalar,
Har to'siqlarni yanchalar, oshalar.
Yel-da yelpib, o'pib-o'pib esadi,
So'ngra kunlar kulib-kulib o'tadi.* [4; 80]

Berilgan har ikkala banddagi takror so'zlarda ma'no bo'rtirilgan va kuchaytirilgan.

d) birinchi misra o'rtasida va ikkinchi misra boshida takroriy so'zlarning qo'llanilishi.

*Omon uzoq-uzoq qoldi jim,
Bo'g'i-q-bo'g'i-q nafas oldi jim.
Oxir boqib qizning yuziga,
Jon ohuvchi qora ko'ziga,
O'tmishini ayladi bayon,
Kim ekanin ayladi ayon* [5; 157]

Bandda qo'llanilgan birinchi takroriy so'zda vaqt bilan bog'liq ma'no kuchaytirilsa, ikkinchisida ma'lum holat bilan bog'liq ma'noda qahramon holatini ifodalashga xizmat qilgan.

3. Hamid Olimjon she'riyatida takroriy so'zlarning band (asosan to'rtlik) doirasida qo'llanib turli uslubiy vazifa bajarishi ham kuzatiladi.

*Ariq-ariq suv kabi,
Oq changlar-tolg'a-tolg'a.
Yo'lovchilar kelardi'
Tebranib olg'a-olg'a ...* [4; 51]

Band (to'rtlik)ning birinchi (ariq-ariq), ikkinchi (tolg'a-tolg'a), to'rtinchi (olg'a-olg'a) misralarida takroriy so'zlar qo'llanilgan.

Bu takrorlar ohangdoshlikni, musiqiylikni yuzaga keltirgan. O'xshatish asosida ma'no kuchaytirilgan.

Quyidagi bandda yani o'ziga xos uslubiy vazifa ifodalangan.

*Gumrohlardek bulutlarning ko'zlari,
Tasbih kabi dona-dona yosh to'kdi.
Tilanchilar ko'ylagidek yirtildi,
Og'achlardan parcha-parcha yaproqlar.* [4; 101]

Bandda ikkinchi va to'rtinchi misralarda takroriy so'zlar mavjud. She'ming asosiy g'oyasi shu bandga singdirilgan. Banddagi mukarrar, o'xshatish, istiora o'zaro qorishish holda

bir-birini to'ldirib kelgan. Yomg'irning yog'ishini "yosh to'kdi" istiorasi bilan ifodalangan bo'lsa, yomg'ir yog'ishidagi holat tasbihga o'xshatilgan.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, A.Hojiahmedov ta'kidlaganidek, mukarrar lafz raddul ajuz al-assadr san'atiga o'xshab bayt misralarining turli o'rinlarida qo'llanishi mumkin. [1; 102]

Umuman olganda, Hamid Olimjon she'riyatida mukarrar takrori maqsadli qo'llangan. Shoir she'riyatida takroriy so'zlarning qo'llanishi salmoqli bo'lib, ularning barchasi badiiylik uchun xizmat qilgan. Takroriy so'z sifatida asosan, ot, sifat, fe'l so'z turkumidagi so'zlardan ko'proq foydalanilgan.

Adabiyotlar:

1. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – T.: Sharq, 1999. – B. 100.
2. Husayniy Atoulloh Badoyi'u-s-sanoyi' / Forschadan A.Rustamov tarjimasi. – T.: Adabiyot va san'at, 1981. – B. 174.
3. Hojiyev A. O'zbek tilida qo'shima, juft va takroriy so'zlar. – T.: O'zfanakadnashr, 1963. – B. 88.
4. Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to'plami: O'n jildli. – T.: Fan, 1979. – 1-jild. – B. 404.
5. Hamid Olimjon. Mukammal asarlar to'plami: O'n jildli. – T.: Fan, 1979. – 2-jild. – B. 228.

РЕЗЮМЕ

Maqolada badiiy asarda qo'llangan takrorlar, xususan, Hamid Olimjon she'riyatida qo'llangan takrorlarning semantik-stilistik xususiyatlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, Hamid Olimjonning takrordan, jumladan, mukarrar takroridan foydalanish mahoratini yoritishga harakat qilindi.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются семантико-стилистические особенности повторов, используемых в художественном произведении, в частности, повторов, используемых в поэзии Хамида Олимджона. Также была предпринята попытка пролить свет на способность Хамида Олимджона использовать повторение, в том числе мукаррар повторение.

SUMMARY

The article discusses the semantic-stylistic features of repetitions used in the artistic work, in particular, the repetitions used in the poetry of Hamid Olimjon. Also, an attempt was made to shed light on Hamid Olimjon's ability to use repetition, including "repetitive" repetition.

KINSHIP TERMS AND TEKNONYMY

Fayzimatova N.

KSPI, Teacher

Tayanch so'zlar: qarindoshlik, leksiklashtirilgan kategoriyalar, oila, teknonimiya, etnograf.

Ключевые слова: родство, лексикализованные категории, семья, текнонимия, этнограф.

Key words: kinship, lexicalized categories, family, teknonymy, ethnograph.

Kinship terms are words used in a [speech community](#) to identify relationships between individuals in a family (or a kinship unit). This is also called kinship terminology. A classification of persons related through kinship in a particular [language](#) or culture is called a kinship system. "Some of the clearest examples of [lexicalized](#) categories are words used to refer to people who are members of the same family, or kinship terms. All languages have [kinship](#) terms (e.g. brother, mother, grandmother), but they don't all put family members into categories in the same way. In some languages, the equivalent of the word father is used not only for 'male parent,' but also for 'male parent's brother.' In English, we use the word uncle for this other type of individual. We have lexicalized the distinction between the two concepts. Yet we also use the same word (uncle) for 'female parent's brother.' That distinction isn't lexicalized in English, but it is in other languages." "There may be certain difficulties, of course. You can ask a particular person what he or she calls others who have known relationships to that person, for example, that person's father (Fa), or mother's brother (MoBr), or mother's sister's husband (MoSiHu), in an attempt to show how individuals employ various terms, but without trying to specify anything concerning the semantic composition of those terms: for example, in English, both your father's father (FaFa) and your mother's father (MoFa) are called grandfather, but that term includes another term, father. You will find, too, in English that your brother's wife's father (BrWiFa) cannot be referred to directly; brother's wife's father (or sister-in-law's father) is